

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA
KOMMUNIKATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH VAZIRLIGI

TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI

URGANCH FILIALI

KOMPYUTER INJINIRINGI FAKULTETI

«Biznes boshqaruv asoslari» fanidan yozgan

Mustaqil ishi

Mavzu: Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

Guruh: 911-15

Topshirdi:

Matsafayev.J

Qabul qildi:

Matkarimova.I

Urganch-2016

Mavzu: Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

Reja:

- 1. Xususiy va kichik biznes to'g'risida tushuncha.**
- 2. Kichik biznesda tadbirkorlik taraqqiyotining sabab va omillari**
- 3. Tadbirkorlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish.**
- 4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik 2016 yil I-chorak yakunlari .**

Xususiy va kichik biznes to'g'risida tushuncha

Bozor iqtisodiyoti subyektlarining xo'jalik faoliyatida «tadbirkorlik» va «biznes» tushunchalari o'zaro yaqin bo'lib, amaliyotda ular bir-birini almashtirishlari mumkin. Rus adabiy tili lug'atida «biznesmen» go'yoki tadbirkor, ishchan deb bilinsa, «biznes» esa - faoliyat, foyda keltiruvchi mashg'ulot deb tushuniladi. «Tadbirkor» va «biznesmen» kabi tushunchalar bilan ishlab chiqarish, dallolchilik, savdo, moliyaviy va innovatsiya faoliyatlari bilan shug'ullanuvchi va ma'lum miqdorda daromad olish niyatidagi inson ifodalanadi.

Vatanimiz va xorijiy davlat olimlari bozor iqtisodi jarayonini tadqiq qilar ekan, tadbirkorlik va biznesni iqtisodiy faoliyatning bir turi deb qarab, bu tushunchalar xususiy shaxslar, korxonalar, tashkilotlar tomonidan daromad olish maqsadida o'zming va shartnomadagi sheriklarining manfaatlarini ko'zlab, ishlab chiqarish, tovar sotib olish va sotish yoki boshqa tovarlar, xizmatlarga yoki pulga ayirboshlash kabi erkin xo'jalik yuritish faoliyatini bildiradi, deb hisoblaydilar.

«Tadbirkor» va «biznesmen» kabi tushunchalar ulaming iqtisodiy faoliyat sohalari ko'rilayotganda ma'nodosh deb hisoblanmaydi.

«Biznes» tushunchasi «tadbirkor»dan ancha kam ma'noga ega deb qaraladi. G'arb davlatlarining bozor iqtisodiyoti haqidagi adabiyotlarida, biznes - jamiyatning talab va xohishlarini qondirishga qaratilgan ishlab chiqarish tizimi, deb tushuntiriladi.

Biznes bozor iqtisodiyotining barcha ishtirokchilari orasidagi munosabatlarni qamrab oladi va faqat ishbilanmonlarning emas, balki iste'molchilarning, yollangan ishchilarning, davlat tizimi xizmatchi- larining ham xatti-harakatlarini o'z ichiga oladi. Bu holatda, biznes so'zining sinonimlari bo'lib, ma'lum ma'noda tijorat, savdo-sotiq kabi tushunchalar hisoblanadi. Umumiy ko'rinishda biznes - bu kishining bozor munosabatlari tizimidagi ishchanlik faolligidir.

Tadbirkorlik faoliyati biznesning bir shakli sifatida namoyon bo'ladi va uning turli sohalarda amalga oshiriladi. «Tadbirkorlik to'g'risida»gi qonunga asosan tadbirkorlik - fuqarolarning foyda yoki shaxsiy daromad olishga yo'naltirilgan mustaqil, tashabbuskor faoliyati bo'lib, u fuqaroning o'z nomidan, o'zining tavakkalchiligi bilan hamda o'zining yoki yuridik shaxsning (korxonaning) mulkiy javobgarligi asosida amalga oshiriladi. Shunday qilib, tadbirkor to'la yoki qisman moddiy mablag'iga yoki moliyaviy resurslarga ega bo'lgan g'ayratli inson bo'lib, u ushbu resurslarni o'z ishini (biznesini) tashkil qilish uchun ishga soladi. Uning tomonidan bunyod etilgan firma (tashkilot, shirkat, korxonalar) davlatimizdagi taraqqiy etayotgan kichik biznesning bir qismiga aylanadi.

Bozor munosabatlari tizimida kichik biznes quyidagi alohida xususiyatlari: ishlab chiqarish hajmi, ishlovchilarning soni va qaysi sanoat tarmog'iga tegishliligi bilan tavsiflanadigan tadbirkorlik shakli sifatida namoyon bo'ladi. Kichik biznesga o'zining mustaqil mulki va xo'jalik mustaqilligiga ega bo'lgan va o'zining faoliyati sohasida yuqori (dominant) hisoblanmagan firmalar kiradi.

Xorijiy tadqiqotchilarning ko'pchiligi, kichik biznesning o'zida 500 kishi band bo'lgan va savdo-sotiq hajmi 20 mln. dollardan oshmagan firmalarni kiritadilar. Ammo, bu ko'rsatkichlar, ma'lum darajada shartlidir. Maxsus ko'rsatkichlar sifatida, yana qo'shimcha qiymat solig'i va korxonadagi asosiy vositalar qiymati qo'llanadi.

O'zining «kichik biznes» degan nomiga qaramasdan ushbu ishlab chiqarish va tijorat faoliyati turi barcha taraqqiy topayotgan davlat iqtisodida muhim ahamiyatga ega. Uning quyidagi afzalliklari:

- mahalliy resurslarda ishlab turgan yoki mahalliy bozorni ta'minlab turuvchi kichik korxonalar hech bo'lmaganda transport xarajatlarining iqtisod qilinishi evaziga katn xarajatlidirlar. Ulaming iqtisodiy ustunligi mahalliy sharoitlarini yaxshi bilganlari sababli, ishlab chiqarishni uncha ko'p bo'Mmagan kapital va mehnat xarajatlari bilan amalga oshirishidir;

- kichik korxonalardagi mehnat, odatda, moddiy tavsifga ega va u, amaliyotda konselyariya mehnatiga nisbatan foydalidir,

- ishlovchilaming kamsonligi, ulaming har bin qobiliyatining yengilroq yuzaga chiqishiga yordam beradi;

- moslashuvchanlik, va'ni ishlab chiqilayotgan mahsulot assortimenti va turini o'zgartirishi kichik korxonalarda unchalik katta qiyinchiliklar tug'dirmaydi.

Shuning uchun bozor iqtisodiga asoslangan davlatlarda kichik biznes o'z mavqeini tinimsiz kuchaytirib va mustahkamlab bormoqda.

Kichik biznesda tadbirkorlik taraqqiyotining sabab va omillari

Kichik ishlab chiqarishda xususiy biznes boshchilik qilishi zarur. Shu bilan birga xususiy ishni tashkil qilish va uni gullatib, taraqqiyot toptirish anchagina murakkab jarayon. Shunga qaramasdan, faqat keyingi yillar mobaynida, dunyo bo'yicha millionlab yangi korxonalar bunyod etildi. Ular har qanday sharoitda: iqtisodiy tushkunlikda ham, inflatsiya davrida ham, kreditlar foizi o'ta yuqori bo'lganda ham, zarur infrastruktura bo'lmagan, kelajagi noma'lum bo'lgan hollarida ham, xavf-xatar qanchalik yuqori bo'lishiga qaramay bunyod etilaveradi. Har qanday yangi shirkatning ochilishiga insonning o'z hayot tarzini keskin o'zgartirishi va ishbilarmon boiishga ishtiyoqi sabab bo'ladi. Bu kabi qaror aniq vaziyatdan kelib chiqib qabul qilinadi.

Tadbirkorlik taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

1. Xalq xo'jaligi tarmoqlarining bozor munosabatlariga o'tishi va iste'mol bozorining yaratilishi. Bu manfaat va talab doirasini kengaytiradi hamda faqat ommaviy talabdagi tovar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojni yaratib qolmay, balki individual talab bo'lgan narsalarga ehtiyojni ham tug'diradi. Bunday talab va ehtiyojlam tez va sifatli qilib faqat kichik korxonalariga qondira oladi.

2. Tadbirkorlaming mulki, huquqi va iqtisodiy manfaatlarining himoyalinishiga huquqiy va davlat tarkibidagi idoralar kafolatining mavjudligi.

3. Ishbilarmonlikning davlat tomonidan soliq, moliyaviy kredit va amortizatsiya siyosati orqali munosib qo'llab-quwatlanishi.

4. Davlat va munitsipal (mahalliy o'z-o'zini boshqarish) korxonalarini davlat tasarrufidan chiqarish, xususiylashtirish va kichik firmalami bunyod etish.

5. Kamdaromad, past rentabelli va zarar ko'rib ishlovchi korxonalaming bankrotlik (inqiroz)ga uchrashining aniqligi va ular asosida xususiy kichik korxonalar tashkil qilish.

6. Davlatning ijtimoiy-siyosiy jihatdan barqaror holati (bu xorijiy kapitalni jalb qilishda ko'maklashadi).

7. Jamiyatning tadbirkorlik to'g'risidagi ijobiy muruwatli fikri.

8. Ishbilarmonlikning tashkiliy-huquqiy shaklini to'g'ri tanlash.

9. Bozor iqtisodiyoti infrastrukturasi (turli innovatsion markazlar, banklar, biijalar, sug'urta kompaniyalari, reklama agentliklari va boshqalar) tezkorlik bilan taraqqiy topishi.

Ishbilarmonlami qo'zg'atuvchi kuch daromad olish ishtiyoqi bo'lib bu daromad ularga ishbilarmonlik firmalarini taraqqiy toptirish va o'z ishini kengaytirish, hamda unda ishlovchilami moddiy rag'batlantirish uchun kerak bo'ladi. Ammo xorijiy tajribalarga ko'ra bu asosiy sabab hisoblanmaydi, balki tadbirkoming daromad olmasdan, boshlagan ishini davom ettira olmasligi va korxonaning o'zidan-o'zi taraqqiy topmasligi awaldan ko'zda tutiladigan shart.

O'z ishini tashkil qilishda ustuvor sabab bo'lib, inson o'zining jamiyatdagi iqtisodiy, moddiy va ijtimoiy holati (mavqe)ni yaxshilash, o'zining va oilasining hayoti farovonligini oshirish uchun intilishi hisoblanadi. Tadbirkorlik faoliyatiga turtki bo'ladigan boshqa sabablar qatoriga shaxsning o'zini ko'rsatishga, xalqning moliyaviy resurslaridan bir qismini, qo'shimcha mehnat va boshqa resurslami xo'jalik jarayoniga jalb qilishga imkon borligi, fuqarolaming qonuniy ravishda o'z daromadlarini oshirishga, qo'shimcha daromad keltiruvchi faoliyat turi bilan astoydil shug'ullanishga imkon borligi kabi omillami qo'shish mumkin.

Tadbirkorlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish

Kichik biznesda xo'jalikni boshqaruvchi shaxslarning hammasi belgilangan tadbirda davlat ro'yxatidan o'tishlari kerak. Bu tadbirning ikki maqsadi bor. Bir tomondan tadbirkorlik tizimni noisof sheriklardan, boshqaruv tizimini sosti'mol qilishdan davlat himoyasi masalasi qo'yilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan - ro'yxatga olish yordamida korxonalar va tadbirkorlarning feoliyati, davlat va mahalliy budjetga soliqlarning kelib tushishi, boshqa to'lovlarning to'lash tartibi nazorat qilinadi.

Davlat ro'yxatidan o'tkazish shaxsning turar joyi yoki yuridik manzilgohi joylashgan joyda amalga oshiriladi.

Korxonalarining ba'zi turlari uchun (banklar, sug'urta shirkatlari, bosmaxonalar) ro'yxatdan o'tkazishda boshqa tartib va boshqa organlar belgilangan. Agarda fuqaro yuridik shaxs bo'lmasdan tadbirkor bo'lishni xohlasa, unda u belgilangan tartibda ariza berishi, ro'yxatdan o'tkazilishi uchun kerakli to'lovni to'laganligi haqidagi hujjat berishi kerak. Arizada 5 yil muddatga tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi suriladi va faoliyat turlari ko'rsatiladi. Shuningdek, arizaga o'zi haqida ma'lumot va tadbirkorlik faoliyatini oshirish yo'l-yo'riqlari yozilgan axborot qo'shiladi.

Ariza bilan birgalikda boshqa hujjatlar, diplomlar, guvohnomalar haydovchilik guvohnomasi, litsenziyalar va agarda tadbirkorlik odamlar sog'ligiga yoki tabiatga zarar keltiradigan bo'lsa, kerakli hujjatlar taqdim etiladi. Ariza berilgan kundan boshlab 30 kun davomida ko'riladi. Shu vaqt ichida uni ro'yxatdan o'tkazish yoki rad etish haqida ma'lumot beriladi. Xulosa 5 kun mobaynida yozma ravishda arizachiga yuboriladi. Ro'yxatdan o'tkazilgan tadbirkor haqidagi ma'lumot 10 kun ichida mahalliy davlat boshqaruv organlariga, davlat soliq inspeksiyasini tuman bo'linmasiga, Moliya vazirligiga, statistika organiga, davlat ro'yxatdan o'tkazish bo'linmasiga va respublika ko'rsatgichlar bo'linmasiga beriladi. Tadbirkorga ro'yxatdan o'tganligi haqidagi guvohnoma beriladi. Unda yuridik shaxs bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati turlari sanab o'tiladi.

Davlat ro'yxatidan o'tkazish va qayta ro'yxatdan o'tkazish hamda o'z faoliyatini o'zgartirganligi uchun tadbirkor boj to'laydi. Tadbirkorning jismoniy imkoniyati va aholi uchun faoliyatining ahamiyati hisobga olinib, to'lov hajmi kamaytirilishi mumkin.

Agarda faoliyat turlari iltimosnomaga binoan belgilangan amaldagi tadbirga to'g'ri kelmasa, ro'yxatdan o'tkazuvchi bo'lim fuqaro arizasini rad etishi mumkin.

Rad javobi maqsadga muvofiq bo'lmasligi mumkin emas, agarda arizachi o'z arizasiga rad javobi bilan qoniqmasa u sudga shikoyat qilishi mumkin, qonunga muvofiq davlat ro'yxatidan o'tkazish rad etilsa, fuqaro yoki tadbirkorga to'lovdan 50% foizi qaytarib beriladi.

Ro'yxatdan o'tmagan tadbirkor faoliyati taqiqlanadi, bordi-yu tadbirkor foyda olsa, uning foydasi sud tomonidan mahalliy budjetga undiriladi.

Yuridik shaxsni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi ancha murakkabroq. Ro'yxatdan o'tkazishga ariza va boj to'langanligi haqidagi hujjatlardan tashqari quyidagi hujjatlarni taqdim etish lozim:

1. Notariusda tasdiqlangan yuridik shaxs tuzuvchi ta'sis hujjatlari (nizom va bir necha shaxs tomonidan korxonalar tuzish haqidagi shartnoma nusxasi).

2. Yuridik manzilni (ta'sis etuvchilarni birining turar joyi manzilgohi yoki imorat beruvchi biron bir tashkilot manzilgohi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazish mumkin) tasdiqlovchi hujjat.

3. Agarda ta'sischi ishlamas, mehnat daftarchasidan ko'chirma yoki ish joyidan egallab turgan lavozimi haqida ma'lumotnoma.

Davlat ro'yxatidan o'tkazilishi uchun korxonaning to'lov hajmi uning faoliyati maqsadlari va vazifalari, mahalliy aholiga yoki xalq xo'jaligiga oid mahsulot ishlab chiqarishi, ishchilar soni va boshqa majburiyatlar hisobga olinib kamaytirilishi mumkin.

Hujjatlar topshirilgandan so'ng bir oy mobaynida korxonalar ro'yxatdan o'tkazilishi kerak. Ro'yxatdan o'tkazilganligini tasdiqlovchi hujjat bo'lib, ro'yxatdan o'tkazilganligi haqidagi guvohnoma xizmat qiladi. Qonunga muvofiq ro'yxatdan o'tkazish rad etilsa, to'langan bojning 50 foizi korxonaga qaytarib beriladi.

Ro'yxatga olingan kundan boshlab korxonalar qonunga asosan barcha turdagi faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin. Korxonalar litsenziya olish lozim bo'lgan faoliyat turlariga albatta litsenziya olishi kerak.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik 2016-yil I-chorak yakunlari

2016 yilning 1 aprel holatiga ro'yxatga olingan jami kichik tadbirkorlik (biznes) sub'ektlarining (dehqon, fermer ho'jaliklarisiz) soni 7383 tani tashkil qildi.

2016 yil yanvar-martda yalpi hududiy mahsulotning 55,3 foizi

(2015 yil yanvar-martda 55,1 foiz) kichik biznes sub'ektlari tomonidan ishlab chiqarildi.

2016 yilning yanvar-martida kichik tadbirkorlik (biznes) sub'ektlari tomonidan:

– 267,5 ming nafar kishining bandligi ta'minlandi

(jami iqtisodiyotda band bo'lganlarning 78,4 foizi), shu jumladan

band bo'lganlarning 169,1 ming nafari yakka tartibdagi tadbirkor,

98,4 ming nafari kichik korxonalar va mikrofirmalar hissasiga to'g'ri keldi;

– sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi 274,4 mlrd. so'mni

(jami sanoat ishlab chiqarishining 35,9 foizi) yoki 2015 yilning

yanvar-martiga nisbatan 106,6 foizni tashkil qildi;

– 107,1 mlrd. so'mlik qishloq, o'rmon va baliq xo'jaliklarining ishlab chiqarilgan

(ko'rsatilgan xizmatlar) tashkil qilib, o'sish sur'ati 6,6 foizni (qishloq, o'rmon va baliq

xo'jaliklari yalpi mahsulotining 98,4 foizi) tashkil qildi.

– 68,1 mlrd. so'mlik investitsiyalar (umumiy investitsiyalar hajmining

42,1 foizi) o'zlashtirildi va 2015 yilning yanvar-martiga nisbatan 24,9 foizga o'sdi;

– 81,7 mlrd. so'mlik qurilish ishlari (qurilish ishlari umumiy hajmining 88,8 foizi) bajarildi

va 2015 yilning yanvar-martiga nisbatan 15,1 foizga ko'paydi;

– avtomobil transporti yuk aylanmasining 6,4 foizga (viloyat

jami avtomobil transporti yuk aylanmasining 89,4 foizi), yo'lovchi

aylanmasining esa 5,9 foizga (umumiy yo'lovchi aylanmasining

97,2 foizi) ko'payishi ta'minlandi;

– chakana tovar aylanmasi umumiy hajmining 91,9 foizi

yoki 336,8 mlrd. so'mi (o'sish 10,2 foiz) va xizmatlar umumiy hajmining, mos ravishda

64,8 foizi yoki 161,4 mlrd. so'mi (o'sish 13,8 foiz) shakllantirildi;

– 13,7 mln. AQSh dollari (umumiy eksport hajmining 86,5 foizi) miqdorida mahsulotlar

(tovar va xizmatlar) eksport qilindi, 24,2 mln. AQSh dollari (umumiy import hajmining

93,0 foizi) miqdorida mahsulotlar (tovar va xizmatlar) import qilindi.

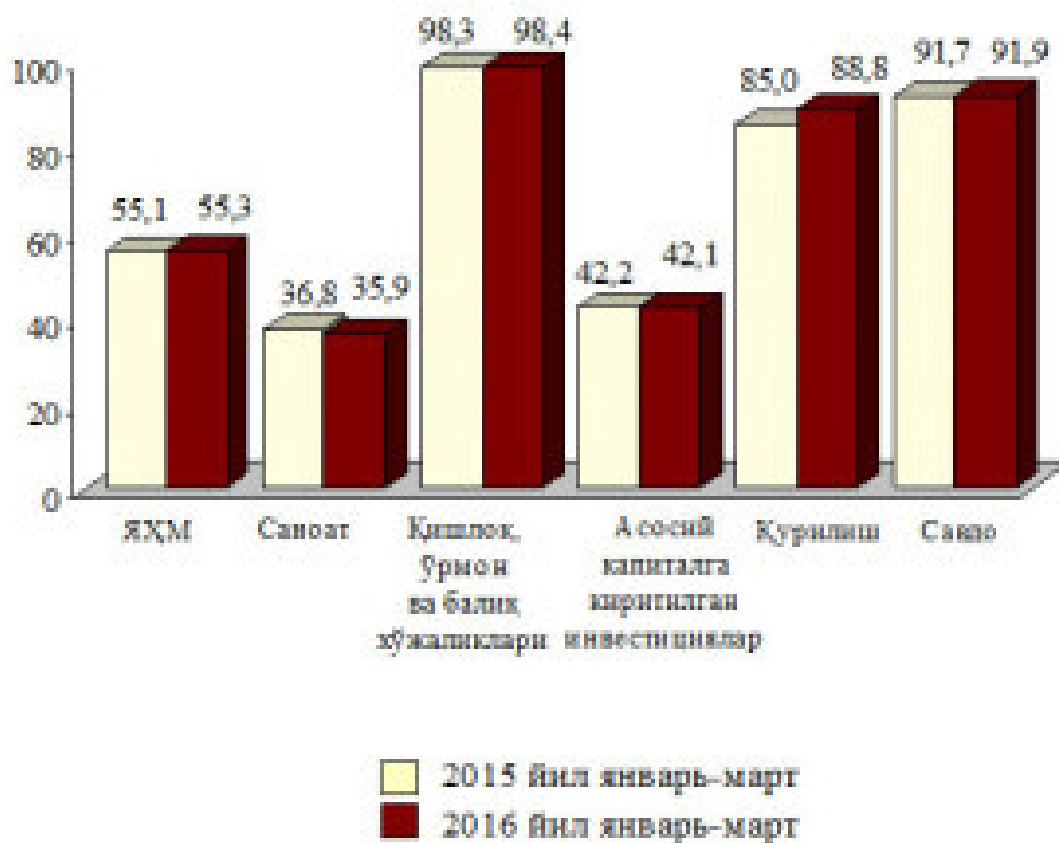
2016 yilning yanvar-martida kichik tadbirkorlik sub'ektlari mahsuloti (ishlar, xizmatlar)

umumiy hajmidagi xususiy tadbirkorlikning (fuqarolar mulki) ulushi quyidagicha

ifodalanadi:

	Kichik tadbirkorlik sub'ektlari mahsuloti (ish, xizmat) hajmi, mlrd.so'm	Kichik tadbirkorlik sub'ektlari mahsuloti (ish, xizmat) hajmida xususiy sektor ulushi, % hisobida
Sanoat	89,2	69,6
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	107,1	13,1
Qurilish	59,2	56,9
Chakana savdo	118,0	77,4
Yuk tashish, mln tn.	1,6	69,8
Yo'lovchi tashish, mln.kishi	23,2	84,3
Eksport, mln. AQSh doll.	13,7	8,7
Import, mln. AQSh doll.	24,0	3,0

Yalpi hududiy mahsulot va iqtisodiyot tarmoqlari mahsuloti (ishlar, xizmatlar) umumiy hajmida kichik tadbirkorlik (biznes) ulushining o'zgarishi quyidagicha ifodalanadi:

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Abdullayev.O.M va boshqalar. Menejment va biznes asoslari. T.: - Mehnat-1997 y.

2. Yo. Abdullayev. Sh. Yuldashev. Kichik biznes va tadbirkorlik. T.: Iqtisod-Moliya 2008

3. stat.uz